

Sáros László

JÁSZBERÉNY MINT (SZUBJEKTÍV) HÁTTÉR

– Sisa Béla 60 éves

elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia felolvasótermében 2002 májusában

Azt az illatot sohasem lehet elfelejteni. A frissen tört kukorica szagát. Kármánék szekere, a fogat, a Mancsi meg a Bandi. Ott kucorgok Elek bácsi meg Rózszi néni között a megrakott szekér tetején, arcomat félig a kukoricába fúrva. A kukorica bajusza csiklandoz, de ki bánja. Szívom magamba azt az elfelejthetetlen, semmihez sem mérhető, kicsit fanyar, pompás illatot. Lehetnék persze megszepent is a készülődő vihartól. Pici szorongásom is inkább kíváncsiság. Mi lesz? De nem. Ez nekem maga a megrendíthetetlen biztonság. Azt érzem ott, hogy nekem akkor mindenből csak a jó jutott. Fél szemmel az eget lesem, messziről már villámlik, a horizonttól kezdve egyre feketébb. A szél megint a Mátra felől fúj. A lovak szaporázzák, jövünk haza Borsóhalmáról.

(Borsóhalma ma már csak név. Utcanév Jászberényben, dűlőnév a határban. Ezt a falut is elvitte a török. 1536-ban. S ahogy dr. Fodor Ferenc írja a Jászság életrajzában: „Viszont amely jász falu elpusztult, az csak kivételesen települt újra. Ennek megint a jászok sajtósága közjogi helyzetében rejlik a magyarázata. Ha ezen elpusztult községek jobbágyfalvak lettek volna, a birtokosok igyekeztek volna azokat újból népesíteni. A saját

földjükön szabad birtokos jászok azonban nem igyekeztek az elpusztult falut újratelepíteni, idegen népet csak szállingózva engedtek be, amíg maguk is voltak annyian, hogy a jász földnek hasznát tudták venni. Ha tehát beköltözők jelentkeztek, ezeket a megmaradt falvak fogadták be, mert saját lakosságuk gyarapítása volt érdekükben és nem az elpusztult falu újraalapítása. Valóban egyetlen új falu sem telepedett a Jászságban a saját alapításúakon, vagy az általuk itt talált községeken kívül. Amelyik falu elpusztult, az többnyire végleg meghalt...”)

Szóval, jövünk haza Borsóhalmáról.

Berény első házai már jól kivehetőek. Két szemükkel, tiszta fehér arcukkal állnak ott. Hányszor gondoltam végig azóta, miért nem látom én már soha azt, amire ebből az időből emlékszem. Vagy azt, ami a berényi szűcsök díszes meszterlevelének fejlécén áll. A szélső házak „arccal kifelé” néznek. Szinte szégyenlem, hogy vénségemre leltem meg a választ. Hogy én azt akkor igenis jól láttam, hogy az ismeretlen metszatkészítő se tévedett. Ábrázolása helyes, rajza pontos volt. A város változott meg. A házak szigorú, feszes sora, arcaik fehére már nem védi többé a „bentit”. A merkantil szellem

legyőzte az „idejemúlt” racionalist. Mert a mára már amúgy is csak a lélekben élő biztonságosnál, fontosabb lett a „gazdaságos”. Az egyfelől féktelen pazarlást is hozó közművesítettség kifordította a távolról érkezőnek szánt képet. A villany, majd a víz, sok helyen már a gáz is, és elvétele a csatorna, persze, hogy csak akkor gazdaságos, ha az utca mindkét oldalát „ellátja”. Így aztán a közeledő számára látható képről végképp lekerült a karakter, a tartás, meg az „anyajegy”. A porták a hátukat mutatják, bár az még nemes testrészt. Nálunk ezt nem is így mondják. Úgy melleleg így lettek arctalanná településeink. Szinte mindenütt. S ehhez elég volt szűk ötven év.

Mint ahogy ahhoz meg még ennyire, hogy eltűnt az arány. Mármost a jó értelemben vett, kiegyensúlyozott, egyfajta sajátos aranymetszés szerinti arány. Helyébe lépett a fiskális determináltság. Az oldalkert semmire sem tekintettel lévő mértéke. Elfelejtvé az arányt. Gyakorta mondom, ha a jog valamit nem tud megfogalmazni, az számára nem is létezik.

Mire a Sármány utcába érünk, az első nagy cseppek is megjönnek. Érdekes, hogy az első szemek mindig nagyobbak, mint azután. Azután? Azután meg sem

mi. Mégsem esik. (Azóta hányszor hal-
lottam már: „na megint csak jászeső
volt”) Buksi, a színehagyott öreg puli már
régóta jelezte az otthonmaradtaknak
jöttünket, a kapu tárva. A „porta” nagy,
jóval mélyebb, mint széles. De az utca is
széles. A lovak – akár futva is – rá tudná-
nak fordulni a kitárt kapura. (Persze ilyen
Elek bácsi sohasem engedne meg. A
méltóság is az élet része. Az egyik leg-
fontosabb. Ami felügyeli az időt is, meg
a tetteket. Mert sokszorosan igaz az az
életre, hogy mindennek megvan a ma-
ga ideje.)

Mit tudtam én azt akkor, hogy ezt a
kánont majd a jász-fésűs lakóövezetbe
soroljuk, abból is a kettesbe. A történe-
tileg kialakult jász beépítés nagyobb
telkes formájaként. Lehetne persze ez
tervezett rend, kvadratikus háló, de va-
lami szinte mindig megbicsaklik kicsit.
Általában a tömbcsomókban, s alakulnak
ki ez által izgalmas utcakereszteződések,
torkolatok. Még hogy izgalmas. Kinek?
Neki. Nekem. Nekünk.

Megérkezünk. Elsők a lovak. Mire va-
lahogy lekászálódok a szekérről, a lovak
már az istálló felé tartanak. Történet
mindez a Sármány utca és a Gergely
utca sarkán, Kármánéknál, ahonnan
aztán, „hazamentem”. A szemközti házba.
Voltam úgy szűken hatéves.

Sisa Béláék a mi utcánkkal párhuzas
Fehértői úton laktak. Ha találkoztunk –
ami akkoriban gyakran megesett,
mert mi is a Kudelkák boltjába jártunk,
mert az a másik sarkon volt – ezekről/
ilyenekről soha nem beszélünk. Mert
ezek „csak” körülmények voltak. Körül-
ményei pedig, mindenkinek vannak.
Mondhatni az volt a gyerekkor. Az olajos
padlójú bolttal, a petróleumszagú ke-
nyérrel, a sátoros ünnepnek számító
töltetlen málnacukorral. De gyerekkor
volt az is. A gyerekek meg nem a gyerek-
korról beszélnek egymás közt. Amúgy
pedig ő úgy jó öt évvel öregebb nálam.
Ez a különbség pedig abban a korban
nem egy súlycsoport.

Az utcák rendje adta magát a játékot
is, mert mint már írtam ennek is megvan
a maga ideje. S az az idő akkor volt. A
négyesarkazás, ami abból áll, hogy a gye-

rekhad két csapatra oszlik, az egyik a
bújó, a másik a hunyó. A négy sarok ma-
ga a tömb, ahogyan ma mondjuk. En-
nek négy oldala a pálya. A bújók a leg-
távolabbi pontra igyekeznek, szóval az
átló másik végére. (A másik féltől is elvárt
azonos ritmusban) százig számolnak,
majd elindulnak az egyik irányban. A
sarkon azután kukucskálva fel kell ismer-
ni az ellenfél embereit. Akit megláttak,
annak a nevét kikiáltják, s az kiáll. (Érde-
kes, sohasem mondtuk, hogy meghalt.
Csak kiállt.) A győztes az utolsóként benn-
maradt lett. A csapatjátékban is volt
egyéni győztes. Jó játék volt. Gyorsaság,
figyelem és kitartás kellett hozzá. Éppen,
mint az élethez. Béla sokszor nyert.

1956. november 4. vasárnap délután.
A lövöldözés már elült, a végén volt né-
hány nagy dörrenet. Mint később meg-
tudtuk, tankágyú. Akkor lötték a Nagy-
templomra azokat a „várost büntető”
foszforgolyókat, amitől leégett a torony-
sisak, meg a padlás egy része. A Kár-
mánék kerítésétől jól látszott az az óriá-
si fáklya. Sötétedett, vagy már sötét is
volt. Ameddig el lehetett látni, minde-
n ott vibrált annak a pokoli tűznek a

reflexe. A harang nyelvét tartó bőr el-
égett. A harangnyelv áttörve minden
közbenő boltozatot a bejárat padlójá-
ba csapódott. A toronysisak csúcsa
előredőlvén zuhant a térre. Ahogy nagy-
apám mondta: „Csonkamagyarország”
egyetlen szentkoronás templomgomb-
ja gödröt ütött a cementlapos téren.

Volt azután később úgy, hogy az
ember elkerült a város távolabbi részei-
be is. Volt néhány olyan környék, ahol a
gyerekszem számára különösen furcsa
volt az utcák sora. Ezek szűkek voltak,
görbék, vagy ívesek és valamilyen meg-
lepetést, titkot mindig tartogattak. A
házak is kicsik voltak, alacsonyok, s az
egésznek volt valami – jó értelemben
vett – zsúfoltsága. Olyan mesészerű volt
minden. Az általános jellemző a sze-
gényiségben volt kimondható. Persze
ezt mi sohasem tettük, már csak azért
sem, mert ez a fajta „értékrend” még
egyikünknek sem volt birtokában.

Ma meg ezt hívjuk jász-halmaz tele-
pülésformának. Amiről még azt is tudni
kell, hogy nem a klasszikus „osztódásos”
módon jött létre. Amit máshol az örök-
hagyás parancsa hozott létre. Amit én a

településszerkezet elrákosodásának nevezek. Itt a nincstelen zsellérek, zömében szőlőmunkások laktak. Ahol aztán nem nagyon volt mit örökölni. A zsebkendőnyi portákat megfizetni pedig már lehetetlen volt.

S hogy megmenthessem, hányszor ajánlom a magunkfajtának, hogy vegye meg, s hozzon rendbe egy ilyet. Mert az ugyan kertes ház lesz, de a kert picike. Nem kell a fűnyíróval idétlenkedni minden hétvégén, ahogy kivagyieék teszik, gyűlölve még a percet is, amikor nagy telket vettek. Ezek a telkek zömükben nincsenek kétszáz négyzetméteresek. A telek fele beépíthető. A kert – valójában csak egy átriumszerű zöldfelület, ami nyáron a lakás része lehet, ha valaki jól használja.

Mikor először megláttam, hát igen-csak megcsodáltam a kőképet. Az egyik kőképet, mert hál' Istennek több is van. A nekem legszebbet. A Szobor utcait. S amikor apámtól megtudtam, hogy ezek a város szélét jelző szándékkal készültek 1699-ben, igen-csak elcsudálkoztam, mert addigra Berény már sokszorosan „túlnötte” azt az akkori bőrt”. (Persze így van ez máshol is. Pesten a Rókus valaha a világ végén állt.) Paraszt-piétából én ilyen szépet nem sokat láttam. Az a kevés ismertető meg, ami erről (is) szól, általánosít. Besorol. Stílusról beszél. Parasztkorokot emleget.

Sokkal pontosabb az a meghatározás, amit pont Sisa Béla ír egy helyen: „A népi építészeti emlékeknek – nem úgy, mint a grand art épületeinek – nincs az európai kultúrához tartozó stílusuk”.

Mit csinál a műemlékes? Mit csinál Sisa Béla? Észrevesz, felmér, fotózik, ajánl, és körömszakadtáig védelmez. És olyan megállapításokat tesz, mint a fenti, nagyon pontos kijelentés.

Mit csinál azzal az irdatlan anyaggal, amit így összegyűjtött. Mit csinál a fotóival? Kiadja. Vagy csapatot szervez, akiket

megfertőz azzal a megszállottsággal, ami neki természetes. S munkamániássá teszi őket. Mert aki tudja, hogy dolga a mentés, annak számára ez is természetes. Mert menteni MOST lehet. Mert menteni MOST KELL. Mert ki tudja, hogy holnap LEHET-E MÉG?

A Jászberényi Hentes u. 15-nek nincs több holnapja. Soha többé. Mert hogy lebontották. Mit tehet a műemlékes? Amikor már a „köröm is szakadt”? Mit tehet az ember, aki ezt büntényként éli meg? Aki ismerte az egész történetet, aki dokumentálta mindezt, akinek ez ott van a fiókjában, a rengeteg fiókjában, aki – ha hagyják, s ha hívják – kiteszi mindezt elének. Mert van mit tanulni tőle. Van mit köszönnünk neki.

Rég volt gyerekkorom máig misztikus emléke a zsinagóga Jászberényben. A gyerekméret számára szinte áthatolhatatlan kert már-már dzsungelszerű, túlbujánczott növényzete; orgonabokraival, szamárkóroival és ecetfáival – ma már tudom – nem volt egyéb, mint egy magámaradt vegetáció pusztulás előtti, féktelen burjánzása.

Apropó ecetfa. A szegénység fája. A bérházi udvarok fája. A megmaradni akarás fája. Az igénytelenség fája, aminek mindig volt – és máig is maradt nekem – egyfajta egzotikus stichje. Mint annak az építészetnek – amit most már persze tudok hová sorolni –, ami ott állt mögötte. Különös, meseszerű, izgató, de meg kicsit mindig taszító, titokzatos magányával. Tornyaival és koronás toronysisakjaival. Nyílásmélyedéseit szagatottvonal-szerűen keretező díszével. A sárgás téglából rakott fogazott párkányával. Talán azt is mondhatom, hogy ez volt az, az első találkozásom, avagy elemi élményem az építészettel, ahol, és amikor az építészet volt a legfontosabb. Amiről akkor persze fogalmam nem volt, hogy majd így lesz szokás mondani: „átjött az üzenet”.

Különös módon él az idő az emberben. Van, hogy szinte megáll, máskor meg, mint a gyorsvonat. Az a nap – bár dátumszerűen már nyilván nem mondom meg, hogy mikor volt – amikor rádöbentem: bontják a zsinagógát, nos az is az álló idő egyik stációjává lett. Annak előtte soha nem éreztem, hogy egy ház lebontása olyan keservet, dühöt és haragot képes okozni, mint akkor tette; először és hát azóta annyiszor már.

Az első az volt, hogy – mint egy műtét előtt – leborotválták a „beavatkozás” környékét. Kivágtak bokrot, kórót, fát. Mindent „ecetfátlanították” az udvart. És jött a modernizálás. Az eredmény? Dobozszerű, lapostetős eredmény. Ez most a Városi Könyvtár Jászberényben.

Bélával van egy közös előnyünk Jászberényben. Mi ott nem vagyunk „gyűttmentek”. Mi ott születünk, s ez elvehetetlen. Jóllehet ez nem érdem, de mint ilyen kiérdemelni sohase lehet. Ahhoz Berényben egy élet is kevés. A szülőváros általában szerelem. S később, mint egy hosszú házasságban; szeretet, tisztelet és féltés.

Néha, rosszabb perceiben az ember úgy érzi, egyedül van. Amikor nagyon kellenének társak. És hát persze tudja, hogy vannak, csak akkor éppen messze. S naivítás a közvetlen segítség. De nagyon jó tudni, hogy van, akinek a frissen fosztott kukorica ugyanolyan szagú, jó, hogy van, aki a kőképre szintén féltéssel gondol, hogy holnap megvan-e még, s jó hogy van más is, aki képes megsíratni egy házat, egy górért, egy ólat, egy fészert, egy malmot, egy fatornyot a Kárpát-medencében. Ha ritkán is adódnak ilyenek – vagy talán ezért még inkább – jó tudni, hogy vannak Sisa Bélák.

Béla! Ezt Jászberényből is hozom, adjon az Isten jóleső, hosszú életet és hozzá hibátlan egészséget! Erőt és kedvet! Derűt és hitet! Isten éltesse!

Jászberény, 2002. május 20.

A 44–45. oldalon: Sáros László *Canyonewyork* című könyvének egy oldalpárja.

A 46–47–48. oldalakon látható grafikák az 1960-as és 70-es évekből valók.